

МАРКІНА А. В.,
аспірантка кафедри кримінального
процесу
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.52>

СУТНІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Актуальність теми статті зумовлена притаманними електронним доказам особливостями, врахування яких дозволяє забезпечити їх виявлення, вилучення, належну процесуальну фіксацію, збереження та ефективне використання для встановлення обставин і фактів, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим метою статті є встановлення сутності електронних доказів у кримінальному провадженні через визначення ознак, які дозволяють здійснити вичерпну їх характеристику.

Звернено увагу, що у кримінальному процесуальному законі використовується звужене поняття «електронний документ» як різновид документа, що істотно обмежує розуміння сутності електронних доказів. Встановлено, що для визначення інформації в електронній (цифровій) формі вчені переважно використовують терміни «електронний документ», «електронне відображення», «цифровий доказ», «електронний доказ». Здійснено розмежування вказаних понять і доведено, що найбільш поширеним є термін «електронні докази», який використовується в інших галузях процесуального законодавства України та судовій практиці, у зв'язку з чим обґрунтовано доцільність застосування цього терміну у кримінальному провадженні.

Здійснено аналіз підходів учених до визначення поняття досліджуваного виду доказів і встановлено їх відмінності за колом тих ознак, які виокремлюються ними. На підставі аналізу доктринальних підходів узагальнено ознаки електронних доказів, зумовлені специфікою цього виду доказів. Поряд із цими ознаками, запропоновано в ході розкриття сутності електронних доказів враховувати притаманність їм ознак доказів у цілому.

За результатами проведеного дослідження наведено авторське розуміння сутності електронних доказів як фактичних даних (відомостей про факти), які відображені на відповідному матеріальному носії в цифровій формі. Обґрунтовано доцільність визначення в межах окремої статті КПК, за аналогією з ГПК, ЦПК і КАС, поняття електронних доказів, примірного переліку матеріальних носіїв таких доказів та механізму їх формування під час кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, докази, джерело доказів, електронний документ, електронні докази, цифрові докази.

Markina A. V. The essence of electronic evidence in criminal proceedings

The relevance of the topic of the article is stipulated by the inherent features of electronic evidence, which allow ensuring its detection, seizure, proper procedural recording, preservation and effective use for establishing the circumstances and facts to be proved in criminal proceedings. In this regard, the purpose of the article is to determine the essence of electronic evidence in criminal proceedings by identifying the features which allow for their comprehensive characterization.

The author emphasizes that the criminal procedure law uses the narrowed concept of “electronic document” as a type of document which significantly limits the understanding of the essence of electronic evidence. It is established that to define information in electronic (digital) form, scholars mainly use the terms “electronic document”, “electronic imagery”, “digital evidence”, “electronic evidence”. The author distinguishes between these concepts and proves that the most common term is “electronic evidence” which is used in other branches of procedural legislation of Ukraine and court practice, and therefore the author substantiates the expediency of using this term in criminal proceedings.

The author analyzes the approaches of scholars to the definition of the concept of the type of evidence under study and establishes their differences in terms of the features which they distinguish. Based on the analysis of doctrinal approaches, the author summarizes the features of electronic evidence which are determined by the specifics of this type of evidence. Along with these features, the author suggests that in the course of disclosing the essence of electronic evidence, it is necessary to take into account the features of evidence in general.

Based on the results of the study, the author's understanding of the essence of electronic evidence as factual data (information about facts) which are reflected on the relevant material medium in digital form is presented. The author substantiates the expediency of defining the concept of electronic evidence, an exemplary list of material carriers of such evidence and the mechanism of their formation in criminal proceedings within a separate article of the Criminal Procedure Code of Ukraine, by analogy with the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine and the Code of Administrative Adjudication of Ukraine.

Key words: *criminal proceedings, evidence, source of evidence, electronic document, electronic evidence, digital evidence.*

Вступ. Стрімкий процес цифровізації суспільства внаслідок розвитку інноваційних технологій, глобалізації комп'ютерних мереж та використання у всіх сферах життя суспільства різноманітних електронних пристроїв безсумнівно впливає і на процес доказування у кримінальному провадженні. Насамперед це пов'язано з можливістю використання як доказу у кримінальному провадженні інформації в електронній (цифровій) формі, за допомогою якої можуть встановлюватися обставини і факти, що становлять предмет доказування.

На відміну від положень інших процесуальних кодексів, де законодавець оперує поняттям «електронні докази» і наводить його дефініцію (ст. 96 ГПК, ст. 100 ЦПК, ст. 99 КАС), у нормах кримінального процесуального закону електронні докази не виокремлено як самостійне процесуальне джерело доказів (ч. 2 ст. 84 КПК). Водночас наводячи перелік документів як процесуального джерела доказів, законодавець передбачає, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані); складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії (пункти 1, 3 ч. 2 ст. 99 КПК) [1].

Отриманню та використанню у кримінальному процесуальному доказуванні інформації в електронній (цифровій) формі притаманна низка особливостей, пов'язаних, зокрема, з їх формою. Врахування цих особливостей дозволяє забезпечити виявлення, вилучення, належну процесуальну фіксацію, збереження та ефективне використання інформації для встановлення обставин і фактів, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У зв'язку із цим вкрай важливим є дослідження сутності електронних доказів, яка підлягає встановленню на підставі аналізу доктринальних підходів до визначення їх поняття та ознак.

До розкриття теоретичних аспектів стосовно визначення поняття електронних доказів, їх правової природи, здійснення класифікації і практичних основ отримання таких доказів та їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні звертаються Г.К. Авдєєва, Д.О. Алексєєва-Процюк, А.Б. Антонюк, П.Є. Антонюк, О.М. Брисковська, М.В. Гуцалюк, І.Г. Каланча, А.В. Коваленко, О.Г. Козицька, Ю.Ю. Орлов, О.О. Рачинський, В.В. Романюк, В.А. Русецька, О.В. Сіренко, А.В. Столітній, Т.Г. Фоміна, Є.С. Хижняк, Д.М. Цехан, С.С. Чернявський та інші вітчизняні науковці. Проведені ними наукові розвідки є теоретичним підґрунтям для формування цілісної концепції електронних доказів у кримінальному провадженні. Водночас, незважаючи на ґрунтовність розкриття вченими різнобічних аспектів цієї проблематики, низка питань, у тому числі й теоретико-правового характеру, потребує подальшого дослідження, що повною мірою стосується сутності електронних доказів.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення сутності електронних доказів у кримінальному провадженні шляхом визначення ознак, які дозволяють здійснити вичерпну їх характеристику.

Результати дослідження. Звертаючись до розкриття сутності електронних доказів, насамперед потрібно звернути увагу на різноманітність підходів, висловлених вченими стосовно терміну, який, на їх думку, доцільно використовувати для позначення таких доказів.

Зокрема, Є.С. Хижняк оперує терміном «електронний документ» і, досліджуючи його сутність та властивості, формулює таке визначення: «під електронним документом необхідно розуміти будь-яку інформацію, представлену в електронній формі, що має значення для розслідування кримінальних правопорушень, дослідження якої здійснюється за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів» [2, с. 81]. У цілому такий підхід ґрунтується на вимогах ч. 2 ст. 99 КПК, аналіз якої дозволяє визнати інформацію в електронній (цифровій) формі одним із видів документів, якщо її зміст відповідає поняттю документа. Поняття «електронного документа» на законодавчому рівні закріплено у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV, згідно з ч. 1 ст. 5 якого «електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа» [3]. Таким чином, незважаючи на наявність процесуального визначення поняття «електронні докази» в адміністративному, господарському, цивільному процесуальному законодавстві України, у кримінальному процесуальному законі й досі використовується звужене поняття «електронний документ» як різновид документа, що істотно обмежує розуміння його сутності.

Оперуючи терміном «електронне відображення» та вважаючи його самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні, Ю.Ю. Орлов та С.С. Чернявський зазначають, що «електронним відображенням є цілісна система відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носіїві, яка може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (портали, сайти в комп'ютерній мережі; електронні бази даних; файли та групи файлів; зміст електронної пошти, чатів; вихідні та виконувані модулі комп'ютерних програм; інші відомості та (або) комп'ютерні інструкції в інформаційній мережі або на технічному носіїві» [4, с. 21]. Водночас використання терміну «електронне відображення» також є недоречним, оскільки його поняття відповідає поняттю «електронного документа» з точки зору криміналістики: електронне відображення, по суті, є електронним слідом і передбачає відображення тієї інформації, що міститься в електронних документах, за допомогою відповідних засобів інформаційних (автоматизованих) систем, електронних комунікаційних систем, інформаційно-комунікаційних систем, комп'ютерних систем.

Низка вчених для позначення інформації в електронній (цифровій) формі, що може використовуватися у кримінальному провадженні, використовує термін «цифрові докази». Так, на думку Д.М. Цехана, вказану категорію слід визначити як «цифрові докази» – «фактичні дані, представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія, що стають доступними для сприйняття людиною після обробки ЕОМ та на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та

обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» [5, с. 259]. Звертаючи увагу на доцільність уточнення наведеного визначення, Г. Авдєєва та Е. Живуцька-Козловська стверджують, що «не всі носії здатні зберігати інформацію у цифровій формі (папір і магнітна плівка також є носіями інформації). Також для розшифрування й дослідження деяких видів цифрової інформації потрібні не ЕОМ, а спеціальні електронні прилади зі спеціальним програмним забезпеченням (наприклад, для перегляду записів бортових реєстраторів літальних апаратів)». Тому, на їх думку, «цифровими доказами слід вважати фактичні дані, які представлені у вигляді бінарного (двійкового) коду та містять інформацію, що має значення для об'єктивного вирішення справи» [6, с. 131].

Поряд із терміном «цифрові докази», вченими широко застосовується термін «електронні докази».

Зокрема, І.Г. Каланча та А.В. Столітній визначають «електронні докази» як «інформацію, що зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв, в електронних пристроях чи електронних інформаційних системах та відповідає вимогам ст. 84 КПК» [9, с. 182]. Звертаючи увагу на особливості дослідження електронних доказів, О.В. Сіренко розуміє під ними «дані про обставини, що мають значення для кримінального провадження й існують у нематеріальному вигляді в межах технічного носія чи каналу зв'язку та сприйняття і дослідження яких можливе за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення» [10, с. 211]. Звертаючись до розуміння електронних доказів з точки зору інформації, яку вони містять, О.Г. Козицька розглядає їх як «цифрові об'єкти, що були засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли електронно-цифрові сліди кримінального правопорушення, були предметом або об'єктом вчинення кримінального правопорушення або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» [11, с. 418].

Застосування категорії «цифровий» А.В. Коваленко пояснює тим, що «практично усі сучасні комп'ютери використовують математичні алгоритми й комбінації цифр (найчастіше – бінарний код, поєднання 0 та 1) як універсальний засіб кодування, збереження й передавання будь-якої інформації. У свою чергу, терміни «електронний слід» та «електронний доказ» походять від назви негативно зарядженої елементарної частинки – електрона, рух якої покладено в основу усіх електричних приладів. Більшість сучасних обчислювальних пристроїв (процесорів, логічних схем) та флеш-накопичувачів даних (SSD диски, USB-диски, вбудована пам'ять мобільних пристроїв) побудовані на базі транзисторів, а пристрої динамічної оперативної пам'яті (DRAM) працюють на базі конденсаторів. У максимально спрощеному вигляді принцип роботи наведених приладів можна описати так: дані кодуються, обробляються та передаються шляхом регулювання руху електронів через транзистори, а також накопичення певного електричного заряду конденсаторами. Відтак, комп'ютерні дані (інформація), що мають значення для кримінального провадження, безпосередньо пов'язані з рухом електронів у логічних елементах електронно-обчислювальної техніки. Однак жоден з наведених підходів не є оптимальним з технічної точки зору: уже сьогодні існують системи кодування, що не побудовані на використанні цифр, а також обчислювальні пристрої й сучасні засоби передавання інформації, котрі не покладаються на рух електронів (квантові комп'ютери, передавання даних за допомогою оптичних сигналів тощо). Таким чином, для інформації що обробляється, передається чи зберігається описаними способами, використання термінів «цифрова» чи «електронна» буде технічно не вірним. Можна спрогнозувати, що із розвитком науки і техніки поширення набудуть й інші комп'ютерні технології, котрі по суті не відповідатимуть розглядуваним термінам» [7, с. 48-49]. У зв'язку із цим О.О. Рачинський і Т.Г. Фоміна пропонують використовувати термін «електронні (цифрові) докази», під яким розуміти «цифрову інформацію, що міститься на електронних носіях та відповідає вимогам ст. 84 КПК» [8, с. 210].

Поділяючи позицію про доцільність оперування поняттям «електронні докази», низка науковців звертає увагу на необхідність нормативного закріплення їх дефініції у кримінальному процесуальному законі. Так, П.Є. Антонюк і М.В. Гуцалюк наполягають на

необхідності запровадження окремої процесуальної категорії «електронні докази», які, за умови належної, визначеної законом, процесуальної процедури їх збирання, виступатимуть процесуальними джерелами доказів. На їх думку, «електронні докази – це інформація в електронній (цифровій) формі, що отримана в передбаченому законом порядку і має значення для кримінального провадження» [12, с. 37]. Схожу позицію відстоюють А.Б. Антонюк та В.А. Русецька, які також пропонують закріпити у КПК дефініцію поняття «електронні докази», під якими розуміти «дані, що підтверджують факти, інформацію або концепцію в формі, пристосованої для обробки за допомогою комп'ютерної системи, в тому числі програми виконання комп'ютерною системою тих чи інших дій» [13, с. 85].

Визначаючи співвідношення термінів «цифрові докази» та «електронні докази», потрібно звернути увагу на їх істотну наближеність. Як наголошує О.О. Торбас, «використовуючи термін «електронні докази», необхідно зазначити, що досить часто в якості синоніма також використовується поняття «цифрові докази». Так як кримінальним процесуальним законодавством дана термінологія не регулюється, ці терміни можна використовувати як синоніми. Проте, більш популярним є саме термін «електронні докази», про що свідчить і аналіз судової практики, і приклади з інших процесуальних галузей права» [14, с. 104]. Ураховуючи, що в інших галузях процесуального законодавства України вже застосовується термін «електронні докази» і наводиться їх поняття, потрібно визнати слушними думки науковців, які пропонують використовувати це поняття у кримінальному процесуальному законодавстві.

Визначення будь-якого терміну, як наголошує О.В. Капліна, «повинно містити основні, суттєві ознаки позначуваного ним поняття, необхідні й достатні для його ідентифікації і відмежування від інших термінів» [15, с. 176]. У зв'язку з цим, визначаючи сутність електронних доказів, потрібно враховувати ті ознаки, які доцільно покласти в основу їх визначення, що, в свою чергу, дозволить відмежувати електронні докази від інших видів доказів.

Вчені доволі часто звертаються до виокремлення ознак, притаманних інформації в електронній (цифровій) формі, як доказу у кримінальному провадженні. Так, оперуючи поняттям «електронні докази», Є.С. Хижняк до їх ознак відносить: відсутність матеріальної форми; наявність тісного взаємозв'язку із технічним носієм інформації; необхідність використання спеціальних технічних пристроїв для тлумачення змісту електронних документів; відсутність стабільної структури та можливість змінювати їхній зміст без очевидних ознак втручання [2, с. 81]. Використовуючи термін «інформація, яка створена за допомогою високих інформаційних технологій», Д.М. Цехан виокремлює такі її ознаки: «існує у нематеріальному вигляді; зберігається на відповідному носії, оперативній пам'яті ЕОМ або каналі зв'язку; для її сприйняття та дослідження необхідне використання програмно-технічних засобів; має здатність до дубляжу, тобто копіювання або переміщення на інший носій без втрати своїх характеристик; має особливий статус оригіналу і може існувати у такому статусі у декількох місцях» [5, с. 256]. Вживаючи термін «електронні докази», Д.О. Алексеева-Процюк та О.М. Брисковська вважають, що вони характеризуються такими ознаками: існують у нематеріальному вигляді; можуть бути створені людиною або бути результатом діяльності інформаційної системи; не можуть існувати поза межами технічного носія або каналу зв'язку; немає нерозривного зв'язку з предметним носієм; вільно переміщуються в електронній мережі; сприймати та досліджувати їх можна тільки за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення; потребують спеціального порядку збирання, перевірки, оцінки; можуть бути переміщені на інший носій без втрати своїх характеристик; можливість дистанційного внесення змін до них та їх видалення [16, с. 252]. В.М. Фігурський зазначає, що «доказам в електронній формі властиві унікальні ознаки, що відрізняють їх від інших джерел доказів та зумовлені їх природою: 1) їх творцем є як людина, так і комп'ютерна система; 2) мають нематеріальний вираз, що дає їм можливість зберігатися на відповідному носії (приміром смарт-годиннику, смартфоні, планшеті, ноутбучі, жорстких дисках, флеш-накопичувачах) чи кількох носіях одночасно, проте без нероздільного зв'язку з ними або перебувати у цифровому середовищі (зокрема хмарному сховищі) без такого носія; 3) внаслідок

цього підлягають сприйняттю лише завдяки використанню спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення; 4) можуть зберігатися без змін упродовж тривалого часу, бути скопійовані чи переслані, не зазнаючи коригування їх змісту, та не мають обмежень у кількості разів використання; 5) з іншого боку, через свою природу докази в електронній формі піддатливі до маніпуляцій та знищення; 6) копії деяких доказів в електронній формі (документів) за наявності обов'язкових реквізитів (зокрема електронного підпису) прирівнюються до оригіналу та можуть використовуватися у кількох справах одночасно» [17, с. 100].

Аналіз наведених підходів свідчить, що на відміну від визначення поняття вказаного виду доказів, думки науковців стосовно ознак електронних доказів переважно збігаються. Так, учені виокремлюють такі їх ознаки: нематеріальна форма; нерозривний зв'язок із носієм інформації, оперативною пам'яттю ЕОМ або каналом зв'язку, де вони зберігаються; необхідність використання програмно-технічних засобів для їх сприйняття та дослідження; можливість змінювати носій без втрати змісту та характеристик електронного доказу; можливість внесення змін до електронних доказів та їх видалення без залишення слідів на носієві. Поряд із цим, визначаючи ознаки електронних доказів, потрібно враховувати притаманність їм ознак доказів у цілому, а саме вони: є фактичними даними (відомостями про факти); підлягають отриманню в порядку, передбаченому КПК; можуть бути використані для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Висновки. За своєю сутністю електронні докази є фактичними даними (відомостями про факти), які відображені на відповідному матеріальному носії в цифровій формі. Сутність електронних доказів підлягає розкриттю за допомогою ознак, як притаманних доказам у цілому, так і властивих цьому їх виду. Із урахуванням винятковості ознак, якими характеризується сутність електронних доказів, у КПК, за аналогією з ГПК, ЦПК і КАС, доречно в межах окремої статті визначити їх поняття, примірний перелік матеріальних носіїв таких доказів і механізм їх формування у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Хижняк Є.С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2017. № 4 (58). С. 80-85.
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
4. Орлов Ю.Ю., Чернявський С.С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 12-24.
5. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2013. № 5. С. 256-260.
6. Авдєєва Г., Живуцька-Козловська Е. Проблеми використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві України та США. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1 (30). С. 126-143.
7. Коваленко А.В. Цифрові чи електронні? До питання йменування нової категорії доказів та слідів кримінального правопорушення. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності*: матеріали Круглого столу (м. Харків, 14 грудня 2022 року). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022. С. 47-49.
8. Фоміна Т.Г., Рачинський О.О. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102). С. 207-220.
9. Столітній А.В., Каланча І.Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 179-191.

10. Сіренко О.В. Електронні докази у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 208-212.
11. Козицька О.Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 418-421.
12. Гуцалюк М.В., Антонюк П.Є. Щодо сутності електронної (цифрової) інформації як джерела доказів в кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 1 (32). С. 37-49.
13. Антонюк А.Б., Русецька В.А. Електронні докази в кримінальному провадженні. *Інтернаука*. Серія «Юридичні науки». 2020. № 10. С. 78-87.
14. Торбас О.О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 180 с.
15. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Харків: Право, 2008. 296 с.
16. Алексєєва-Процюк Д.О., Брисковська О.М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247-253.
17. Фігурський В.М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. Вип. 4. С. 97-105.

